

SUMMARIES IN ESTONIAN

Eessõna toimetajalt

Väljapaistva eesti kirjaniku Jaan Krossi (1920–2007) looming on ammu köitnud Tartu ülikooli vene kirjanduse kateedri liikmete tähelepanu oma rikkalike võimalustega uurida eesti ja vene kultuuri kokkupuutepunkte, aga ka ajaloolise romaani poeetikat, mille tunnustatud meister kirjanik on. 2009. aastal käivitud uurimisteema “Reception of Russian Literature in Estonia in the 20th Century: from Interpretation to Translation” (“Vene kirjanduse retseptatsioon Eestis 20. sajandil: tõlgendus- ja tõlkepoeetika”) raames kujunes see suund üheks tähtsamaks. Uurimistöö tulemus on käesolev kollektiivne monograafia, kuhu koondatud artiklid kujutavad endast ühise töö vilja selle sõna otseses mõttes mitte ainult sellepärast, et need keskenduvad ühe autori, Jaan Krossi proosa- ja draamaloomingule ning luuletõlgetele, vaid ka seetõttu, et teadlased lähtuvad oma töös ühisest eesmärgist ja sarnastest metodoloogilistest põhimõtetest¹.

Käesolev monograafia koosneb kolmest osast. Esimesse on koondatud uurimused, kus vaadeldakse Jaan Krossi vene kultuuriga otse või kaudselt seotud ajalooliste teoste ajaloolisi ja ilukirjanduslikke allikaid. Käsitledes kunstilise teksti eri kihte, puutub uurija vältimatult kokku vajadusega kirjeldada seda teksti kui tervikut. Seetõttu tehakse monograafia selles osas katse analüüsida ka Jaan Krossi ajaloolise proosa poeetika üldisi erijooni. Mitte tahtes pretendeerida Krossi teoste struktuuri igakülgele käsitlemisele, püüavad artiklite autorid ikkagi selgitada välja mõned kirjaniku tekstide dominantseid, võtmetähendusega iseärasused. Monograafia teises osas analüüsitakse Krossi vene keelest tehtud luuletõlgete poeetika mõningaid muutumatuid suurusi. Kolmandas osas publitseeritakse esimest korda ühe Krossi kangelase prototüübi, kunstnik Johann Köleri autobiograafiline jutustus.

¹ Käesolevaks ajaks on see juba kolmas Jaan Krossi loomingut käsitlev kollektiivne töö. Vt ka: *Meta-morfiline Kross*. Tallinn, 2003; Jaan Kross: bilan et découvertes. Paris, 2011.

Leitmotiivide poeetika Jaan Krossi romaanis “Keisri hull”

Lea Pild

Artiklis on käsitletud Jaan Krossi romaani “Keisri hull” (1978) leitmotiivide kasutamise eripära, mida, nagu ka kogu tema romaaniloomingu mikropoeetikat, ei ole uurijad veel kirjeldanud. Artikli autori arvates võimaldab see mitte ainult läheneda kirjaniku kunstiilma ülesehitusele tervikuna, vaid ka lähemalt konkretiseerida tervet hulka aspekte, mis on seotud Krossi teosega ning mida on juba varem käsitletud artiklites ja arvustustes.

Leitmotiivi all on mõistetud vastavalt kirjandusteaduses välja kujunenud traditsioonile tekstis korduvat elementi (selleks võib olla sõna, sõnaühend, paralleelsed episoodid jne), mis koos teiste sarnaste elementidega moodustab mitmekordsete korduste kaudu erilise kompositsioonilise struktuuri. Korduvad motiivid (või leitmotiivid) on jutustuse struktureerimise viis (selle kompositsioonitüüp), mis vältimatult toob empiiriliste kujundite kõrval tekstis esile ka tinglik-sümboolsed detailid, stseenid või episoodid. Kõrvuti leitmotiivi mõistega on artiklis kasutatud ka teist, nimetatuga seotud terminit — *võtmemotiivi*, mille all on mõistetud *süžeed kujundavat* struktuurielementi romaani tekstis. Käesolevas töös on kirjeldatud ja tõlgendatud esmajoones võtmemotiive, pretendeerimata Krossi kõnealuse teose kõigi kordumotiivide ammendavale iseloomustamisele. Romaanis “Keisri hull”, nagu ka mõnes teises Krossi ajaloolises romaanis, esmajoones romaanides “Kolme katku vahel” ja “Professor Martensi ärasõit”, näeb artikli autor leitmotiivide kordumisele üles ehitatud jutustust, mis on lähedane XX sajandi uusmütoloogilises romaanis kasutatule.

Vene ajalugu ja kultuur Jaan Krossi romaanis “Keisri hull”

Ljubov Kisseljova

Artiklis analüüsitakse Jaan Krossi üht tuntumat teost — romaani “Keisri hull”, mis ilmus 1978. aastal ja tõlgiti seejärel paljudesse keeltesse, sealhulgas ka vene keelde. Huvitav on selle suure ja keerulise teksti üks aspektidest, esimesel pilgul mitte keskne, kuid tihedalt põimunud romaani põhiprobleemiga, mida võiks määratleda eestlaste saatusena võõra ikke all. Asi ei ole siin ainult ja võib-olla ka mitte niivõrd Krossi kirjeldatud ajalooepohhis, kui Eesti läks Vene impeeriumi

koosseisu ja jagati kahe Läänemere-äärse kubermangu, Eesti- ja Liivimaa vahel, kus valitsesid baltisakslased ning eestlaste põhimass olid pärisorised talupojad. Krossi huvitab esmajoones see, kuidas kurnatud harimatust rahvamassist sünnib eesti rahvus. Peategelase prototüübiks on reaalne ajalooline isik, Liivimaa mõisnik ja Vene armee erupolkovnik Timotheus Eberhard von Bock, kes pandi 1818. aastal keiser Aleksander I käsul Schlüsselburgi kindlusesse vangi tema meelepaha tekitava mässukirja pärast. Reaalsest ajaloolisest isikust peategelase kõrval on väljamõeldud jutustaja, eestlane Jakob Mättik, Bocki naisevend. Tema õel Eeval, endisel pärisorisel talutüdrukul, kellest saab abielludes Catherine von Bock, on samuti reaalne prototüüp. Siiski võib teda romaani kangelannana pidada kirjaniku mõttetöö viljaks, sest reaalsest Kittyst, nagu teda nimetas abi-kaasa, teame liiga vähe. Krossile, eestlaste saatusest kõneleva romaani autorile, on oluline rõhutada, et eesti talupojad Eeva ja Jakob suutsid lühikese ajaga saada haritud inimesteks ning Kittyst ei saanud mitte ainult Timo naine, vaid ka tema kaasvõitleja ja samuti tõeline daam, kes valdas ilu, mõistuse ja seltskondliku takti kõiki nüansse, kaotamata samal ajal oma talupoeglikke juuri. Ta suhtles võrdselt nii külanaiete kui ka ülikoolilinna Tartu intellektuaalse eliidiga. Ja muidugi seob Timot ja Kittyt romaanis sügav vastastikune armastus. Krossi romaanis peab balti aadliku valik eesti talutüdruku kasuks kinnitama lugeja silmis uhkust eesti rahva üle ja usku selle rahva suurtesse võimalustesse. Korduvalt rõhutatakse, et äsjastest talupoegadest on saanud Parroti, Moieri, Ewersi, Žukovski jt vestluskaaslased. Irooniliselt trakteeritakse mõne isiku eksalteeritud reaktsiooni (näiteks keisrinna Maria Fjodorovna puhul), kes nägi selles enneolematut imet. Jakob Mättik ei ole üldsegi lihtsameelne maamõõtja ega inime- ne, kes on kaotanud ühe (eesti) identiteedi ega ole veel omandanud teist, nagu on väitnud mõned uurijad. Ta on keeruline, reflekteeriv kangelane, kes rõhutab oma uues ja üsna määratlematus seisuslikus staatuses eestlust.

Artikli autorit huvitab, kuidas Kross on tõlgendanud “Keisri hullus” Bocki kirja ja millisena kerkib lugeja ette Aleksandri ja Nikolai aegne Venemaa.

Vene kirjanduse tekstid Jaan Krossi novelli “Michelsoni immatrikuleerimine” kommentaaridena

Timur Guzairov

Jaan Krossi novell “Michelsoni immatrikuleerimine” on kirjutatud 1970. aastal ja ilmunud 1972. aastal kogumikus “Klio silma all”. Kogumiku novellid, välja arvatud üks (“Kahe kaotsiläinud paberi lugu”), moodustavad ühtse tähendus-

välja. Autor ehitab üles konfliktse olukorra ja analüüsib seda edu saavutanud eesti rahva esindaja elu põhjal. Kross uurib idealismi ja praktitsismi suhet, võimudega sisemisele kompromissile mineku piire, suhet au ja kohuse vahel, võimatust järgida ühtainsamat moraalinormi. Igas novellis tõlgendatakse peamist eetilist konflikti uut moodi. Kross avastab tähenduste mitmekesisuse, asetades eri ajastutest pärit kangelased eri olukordadesse ja eetiliselt mitmetähendusliku valiku ette, luues samal ajal kangelaste monoloogidest polüfoonia.

Käesolevas artiklis käsitletakse “Michelsoni immatrikuleerimise” ideelist struktuuri uuest, intertekstuaalsest vaatenurgast — tuvastades ja interpreteerides vene kirjanduse koodi Krossi novellis. Selgub, et vene kirjandus, sealhulgas Puškini looming, oli Jaan Krossi jaoks tähtis nii kunstilisest kui ka ideoloogilisest seisukohast — muu hulgas ka kui ajaloolis-kirjanduslik kood.

“Michelsoni immatrikuleerimise” intertekstuaalne analüüs võimaldab teha järeldusi novelli ideelis-kompositsioonilise struktuuri iseärasuste kohta. Autori märkused osutuvad teksti kui terviku lahutamatuks osaks ning võivad erisugusel keerulisel viisil toimida koos põhisüžeeaga: esitades teise seisukoha, selgitades stseenide varjatud tähendust, tuues sisse uusi, ajaloolis-kultuurilisi lisasüžeesid (Puškini duell) — kõike seda, mis iseloomustab Puškini märkusi “Pugatšovi mässu ajaloos”.

Tegelased ja nende prototüübid Jaan Krossi novellis “Kolmandad mäed” ja näidendis “Doktor Karelli raske öö”

Ljubov Kisseljova

Artikkel analüüsib Jaan Krossi nende ajalooliste teoste poeetikat, mille tegevus toimub Tsaari-Venemaal ning kus peategelasteks on eestlased — 19. sajandi teise poole rahvusliku ärkamisaja tegelased — õukonnakunstnik, kunstide akadeemia professor Johann Köler ja õukonnaarst Filipp Karell. Tehakse kindlaks allikad, millele Kross toetus süžeed ja karaktereid konstrueerides, aga ka faktide interpreteerimise viisid, et luua neomütoloogilisi tekste ning kirjutada rahvuslikult orienteeritud eesti kultuurilugu nõukogude režiimi tingimustes. Reaalne kommentaarium toob ilmekalt esile autori eesmärgi taastada Eesti ajaloolis-kultuuriline maastik, ehitada üles rahvuslik projekt ning rõhutada Eesti päritolu tegelaste rolli nn suures ajaloos. Artiklis avatakse ka Krossi teoste allusioonide kiht ja selle probleemistiku seos 20. sajandi teise poole tegelikkusega.

Ärasõit kui vabanemine.

Eesti teema ja Tolstoi traditsioon

Jaan Krossi romaanis "Professor Martensi ärasõit"

Lea Pild

Artiklis käsitletakse Lev Tolstoi loomingu kihistust Jaan Krossi romaanis "Professor Martensi ärasõit" (1984) ning selle seotust eesti teemaga. Peategelase prototüübiks on tuntud jurist ja diplomaat, rahvusvahelise õiguse asjatundja, koguteose "Venemaa poolt välisriikidega sõlmitud traktaatide ja konventsioonide kogu" (1874–1909) koostaja Friedrich Fromhold (venelaste jaoks Fjodor Fjodorovitš) Martens. Teksti kompositsiooniline ühtsus on loodud korduvaid või paralleelseid lühisüžeesid arendades, paljusid läbivaid motiive kasutades ja tegelaste struktuuri isepäraselt organiseerides. Näiteks Martensit on kujutatud kaksik- või mitmikkujuna, kusjuures mõni tema külg ilmestab ka jutustaja hingeelu. Martensi pihtimus on varakult orvuks jäänud inimese oma, kes on otsustanud iga hinna eest ja madalast päritolust hoolimata elus läbi lüüa ja teenida lõpuks välja aadlitiitel. Martensi sisemonoloogid, mis muutuvad kangelase iseendaga peetud ränga võitluse tagajärjel aina siiramaks, avavad tema elu põhilise vastuolu. Nagu Martens ise arvab, seisneb see selles, et tema püüd teenida eeskujulikult Venemaa valitsust ning keisrit diplomaatia ja teaduse valdkonnas on alati olnud vastuolus tema vaikiva, väljapaistmatu kriitilise suhtumisega Venemaa isevalitsejatesse ja nende lähemasse ümbruskonda. Martensi pihtimuse interpreteerimise võti on hilise Tolstoi eetiline positsioon. Martensi pihtimuse süvenedes muutub tema vabanemine vabanemiseks valesst kõigis elu valdkondades. On iseloomulik, et eesti kultuuri- ja teaduseinimesi on romaanis kujutatud tegelastena, kes on oma rahva, mitte impeeriumi teenistuses. Nende eesmärk pole isiklik karjäär nagu Martensil, vaid rahvuskultuuri loomine. Nad peavad silmas rahvust kui tervikut, oma tegevust aga vaid osakeseks sellest tervikust.

S. Witte ja F. F. Martensi tegelaskujud

Jaan Krossi romaanis "Professor Martensi ärasõit"

Timur Guzairov

Romaani "Professor Martensi ärasõit" autor Jaan Kross analüüsib teoses kompromissi piire, mis tekivad sisemise vabaduse, rahvusliku identiteedi tunnistamise ning riigiteenistuse ja tõelise mina kaotamise vahel. Selle probleemi uurimine

tingis tegelaskujude süsteemi erilise struktuuri. F. F. Martensi ja S. Witte tegelaskujude omavaheline vastasseis on teksti ideelises struktuuris tähtis element.

Autor teisendab romaanis reaalseid ajaloolisi fakte ja kujutab konflikti tituleerimata, anastatud rahva esindaja ja Vene kõrgema riigivõimu esindaja vahel. Martensi ja Witte suhete kaudu väljendab kirjanik ideed, et inimese teekond sisemise vabaduse poole põhineb oma rahvusliku identiteedi tunnistamisel ja oma rahvuskultuuri mõistmisel.

Kaks süžeed David Samoilovi ja Jaan Krossi kogumikus “Бездонные мгновенья / Põhjatud silmapilgud”

Tatjana Stepanišševa

Artiklis interpreteeritakse D. Samoilovi ja J. Krossi kogumiku “Бездонные мгновенья / Põhjatud silmapilgud” esimese osa kompositsioonilist lahendust. Raamatu koostamise ajalugu ei ole seni üldse uuritud, mistõttu autor esitab kogumiku Samoilovi osa kompositsioonilise ülesehituse kohta kaks hüpoteesi. Kui eeldada, et tekstide valiku ja paigutuse tegi nende autor, siis joonistub välja Samoilovi omamoodi alternatiivne poeetiline biograafia. Selle lõpptulemuseks on idüll — lüüriline kangelane leiab õnne uues keskkonnas. Kui selle tegi tõlki- ja (või toimetaja), siis on rõhk just nimelt ruumilisel määratlusel: poeet “valis merelahe”, leides uue kodu Eestis. Ja raamatu järgmine osa, Jaan Krossi luuletused Samoilovi tõlkes, avaneb kui dialoog poeediga, kes kuulub leitud ruumi juurde kui märk Samoilovi poeetilise ja kultuurilise valiku lõplikust tunnustamisest. Kahe poeedi miniatuurne luulekogumik sobitub Venemaa ja Eesti muutuvasse suhetesse 1980.–1990. aastate piiril. Järgnev uurimus võimaldab täpsustada artiklis püstitatud hüpoteesi.

David Samoilovi luuletus “Majamuuseum” Jaan Krossi tõlkes (kogumikust “Põhjatud silmapilgud”)

Tatjana Stepanišševa

Käesolev artikkel keskendub esimesele Samoilovi tekstile kogumikus “Põhjatud silmapilgud” ja selle tõlkele. See on luuletus “Majamuuseum” (1961), mis esimest korda ilmus 1963. aastal ajakirjas “Новый мир”. Luuletuse paigutamine valikus esimesele kohale ei olnud ilmselt juhuslik. Samoilovi luuletuste arv oli liiga väike, et anda ettekujutus autori loomingulisest evolutsioonist. Sellest hoo-

limata on kogumiku “Põhjatud silmapilgud” tekstide organiseerimise kronoloogiline põhimõte tervikuna jälgitav, kuigi sellest rangelt kinni ei peeta (“Iivani surm” — enne 1953. aastat, “Ballaad saksa tsensorist” — 1958, “Püsivõõras” — 1978, “Richter” — 1981, “Afanassi Fet” — mitte hiljem kui 1980, “Laht” — 1978 jne). Püüdes originaalist kinni pidada, muutis Kross tõlkimise käigus teksti nii, et tuua esile selle potentsiaalne tähendus. Jaan Krossi tõlkes kaotas Samoilovi luuletus “Majamuuseum” Puškiniga seotud allusioonilise kihistuse (reaalide arvu, elulooliste assotsiatsioonide jne vähendamise kaudu), kuid omandas sellega palju laiemat mõtet. See ei olnud enam (oletatavasti 19. sajandi) vene poeedi biograafia, vaid “poeedi elulugu üldse”.

“И ему показалась Россия...”:

David Samoilovi ballaad Jaan Krossi tõlkes

Tatjana Stepanišševa

Artiklis on esitatud David Samoilovi luuletuse “Баллада о немецком цензоре” ja selle Jaan Krossi tõlke interpretatsioon. Samoilovi ballaad ilmus esimest korda 1961. aastal ning lisati hiljem roeemile “Ближние страны”. Roeemi põhisüžeege on ballaad seotud nõrgalt. Seetõttu on üsna tõenäoline, et tegelikult oli sellel allusiooniline iseloom, mis pidanuks sõjateemalise roeemi kontekstis vähem silma paistma.

Ilmselt aktualiseeris Jaan Kross oma tõlkes taas nõukogude allusioonid, et teha luuletus eesti lugejale huvitavamaks. Seejuures loobus ta kirjanduslike assotsiatsioonide edasiandmisest, mis olid ilmsed ballaadi vene keeles lugejatele (need on eelkõige assotsiatsioonid vene klassikalise kirjanduse jutustustega nn väikesest inimesest).

David Samoilovi luuletus “Рихтер” Jaan Krossi tõlkes

Lea Pild

D. Samoilovi luuletus “Рихтер” on kirjutatud 1980. aastal ja ilmus esimest korda 9. jaanuaril 1981. aastal ajalehes “Литературная Россия” realkirja all “Рихтер”. Luuletus kuulub luulekogusse “Залив” (1981).

Svjatoslav Teofilovitš **Richter** (1915–1997), saksa päritolu geniaalne vene pianist, kellest juba tema noorusaastatel kujunes kaasaegsete jaoks legendaarne, peaaegu müütiline kuju mitte ainult imepärase muusikalise talendi, vaid ka

silmapaistvate isiksuseomaduste tõttu. 1990. aastal Tallinnas ilmunud kakskeelses kogumikus “Бездонные мгновения” esindab luuletus “Рихтер” nii originaali autori kui ka tõlkija seisukohast äärmiselt olulist kultuuri (kunstniku) teemat, mis esmajärjekorras ühendab kaht eri rahvusest poeti. Jaan Krossi tõlkes leiduvad erisused on seletatavad pigem sellega, et Kross ei taastanud seda intertekstuaalset ruumi, milles sündis Samoilovi luuletus. Hoolimata sellest on luuletuse tähtsad mõtted edasi antud. Esmajoones on luuletuses kujutatud kunstnikku, kellel on materjali käsitlemisel vabadus. Erinevalt sõnakunstnikust on selline vabadus alati (ajast sõltumata) kättesaadav suurele muusikule, mida rõhutaski oma tõlkes Jaan Kross, muutes mõnevõrra originaali autori peamist mõtet, kuid säilitades siiski läheduse hilise Samoilovi üldiste esteetiliste tõekspidamistega.

Vene klassikud Nõukogude Eestis: Gribojedovi komöödia Jaan Krossi tõlkes

Dmitry Ivanov, Maria Tamm

Uurimuses käsitletakse A. Gribojedovi komöödia “Häda mõistuse pärast” (1824) tõlkeid eesti keelde, tõlkijateks Jaan Kärner (1945) ning Jaan Kross (1962). Töö eesmärk on vaadelda mõlemat tõlget Stalini-aegse ning -järgse ajastu peamiste kultuurisuundumuste kontekstis tõlkijate valitud tõlkestrateegiast lähtuvalt. Gribojedovi kui n-ö ametlikku antoloogiasse kuuluva autori retseptiooni uurimine Eestis andis võimaluse selgitada välja kirjandusliku kaanoni ülekandemehhanismid, mida nõukogude võim rakendas uute vabariikide sovetiseerimisel.

Kärneri tõlge valmis ametliku tellimuse tulemusena, mille eesmärk oli demonstreerida eelkõige Gribojedovi sünniaastapäeva (1945) juubelipidustuste kontekstis eesti “rahva” ja NSVL “rahvaste pere” jagatavate kultuuriväärtuste ühtsust ning teisalt luua tekst, mis vastaks üleliiduliste normide järgi kirjanduse uuendatud programmile Eesti koolis. Kärner valis täpse tõlke strateegia. Tema töö võeti selle väärtusest hoolimata vastu kui kirjanduslik ja eluvõõras ning tehti koolidele kohustuslikuks.

Krossi rakendatud vabatõlke strateegia oli allutatud komöödia “Häda mõistuse pärast” tänapäevase, teatraalse teksti loomisele. Vanemuise teatri eritellimisel tehtud tõlge valmis hiljemalt 20. jaanuariks 1963 ning edastati alles hiljem trükikotta. Tõlkija eesmärk säilitada algne mõte, seejuures teksti arusaamatute reaasidega koormamata, lihtsustas Eesti vaatajate poolt komöödia omaksvõttu. Vabanedes liialt konkreetsetest ajaloolistest detailidest, saavutas Kross lisaks sellele komöödia universaalsema ja allusioonilisema kõla, mis oli kooskõ-

las sulaaja vaimu ning publiku ootustega. Tulemusena sündis komöödia “Häda mõistuse pärast” täisväärtuslik lavaline ekvivalent, mis võeti vastu kui teos, millel oli 1960. aastate eesti kirjanduses iseseisev poeetiline väärtus.

Kunstnik Johann Köleri autobiograafiline jutustus (Jaan Krossi romaani “Kolmandad mäed” jälgedel)

Ljubov Kisseljova

Artikkel on sissejuhatus Venemaa teaduste akadeemia vene kirjanduse instituudi arhiivist leitud J. Köleri biograafia teksti publikatsioonile. Tõuke uute dokumentide otsinguteks eesti maalikunsti isa elukäigu kohta andis Jaan Krossi romaan “Kolmandad mäed”. Otsingute tulemusena avastati kunstniku autobiograafilise jutustuse stenograafiliste märkmete dešifreeringud, mis olid tehtud ajakirja “Русская старина” toimetuses selle toimetaja M. Semevski initsiatiivil ja osavõtul. Stenografeerimine toimus aastatel 1881, 1884 ja 1886. Nende põhjal ilmus ajakirja kahes numbris publikatsioon, mida kasutas ka Kross oma romaani kirjutamisel. Leitud allikas sisaldab Köleri elu kohta palju rikkalikumat ja üksikasjalikumat informatsiooni enne 1864. aastat, kuid pärast seda märkmed katkevad. Ajakirja suur arhiiv ei ole lõpuni läbi töötatud, seega võib-olla leitakse kunagi tulevikus ka teksti puuduvad osad. Artiklis on esile toodud mõned Köleri suulise kõne iseloomulikud jooned ja analüüsitakse ka tema isiksuse eripära. Autobiograafilist jutustust võrreldakse Jaan Krossi loodud tegelaskuju-ga. Artiklis kirjeldatakse ka publikatsiooni tekstoloogilisi põhimõtteid.

Professor J. Köleri biograafia

L. Kisseljova publikatsioon ja kommentaarid

Siin publitseeritakse stenografi üleskirjutatud Keiserliku kunstide akadeemia professori Johann Köleri autobiograafiline jutustus. Tekst on varustatud märkustega, mis kommenteerivad selles esinevaid nimesid ja mõisteid, aga ka stenografiatile ebaselgeks jäänud või muudetud kujul esitatud kohtade dešifreeringuid. Tekst sisaldab Köleri elukäigu kohta palju uusi detaile.